

Metode i tehnike iskustvenog istraživanja socijalnih pojava

Naučni rad zahtijeva primjenu metoda. Ko samostalno naučno želi raditi – i u tome se sastoji temeljni cilj jednog naučno istraživačkog projekta – on treba biti u stanju, upotrijebiti metodički ručni alat njegove naučne discipline kod odgovora na postavljena hipotetsko problemska pitanja. Ako je radoznalost ono, što nas podstiče za naučne radove, tada su to metode ono, što nas osposobljava da kopamo za novim saznanjima. Da li ćemo mi naići na nešto zaista važno, ne zavisi samo od pravile upotrebe metodičkih alata u istraživačkom polju.

Odabir pogodnih istraživačkih alata (metoda) može samo uspjeti, kada se unaprijed stvori jedan pregled o tome, što je sve u našem metodskom ormaru prisutno i za koje svrhe se to može upotrijebiti. Naučnik se donekle izjednačuje sa kriminalistom, koji razjašnjava slučajeve, koji želi znati, kako je to bilo zaista, koji želi iznaći istinu. Traga se za tragovima, osobe se ispituju, dokumenta obrađuju, indicije sakupljaju, promatranja protokolišu, podaci se istražuju i analiziraju. Detektiv razvija njegove teorije, da bi puzzle mnoštva pojedinosti doveo u korelaciju, postavlja hipoteze, koje se potvrđuju ili falsificiraju. Genijalna detektivistička intuicija pomaže kod teorija, ali ne i za pojedinačni dokaz o činjenica. Sve mora biti uvjerljivo i dokazivo, da bi bilo na kraju kod sukskog procesa potvrđeno.

Ali isto tako postoje značajne razlike između načina rada detektiva i naučnika. Ovaj mora pojedinačni slučaj razjasniti, sakupiti dokaze o individualnoj krivici (ili nekrivici), onaj želi o slučaju doprinjeti uopštenim iskazima, eksplikaciji, razumijevanju ili čak oblikovanju novih naučnih teorija.

Pojam metod izvodi se iz grčkog „methodos”, što u lokalnim jezicima označava put prema nečemu. Metod možemo figurativno pojmiti kao put, koji istraživač treba da prevali, da bi se njegovog cilja, odnosno rješenja naučnog problema, dokopao. Na datom putu naučnik prelazi mnoge raskrsnice, dakle treba donositi odluke o konceptualizaciji i rekonceptualizacije metoda. Često je put obilježen, ipak povremeno treba on nanovo biti prokrčen, sa alatima ili procedurama, koji su upravo važni za rješenje problema kao i put, kojeg treba prevaliti da bi se dostigao cilj. Otuda bi naučni metod bio skup saznavno emistemoloških premisa, logičkih i proceduralnih pravila koje nauka kao djelatnost

primjenjuje u naučno istraživačkom praksisu. S druge strane, istraživački metod predstavlja konkretizaciju naučnog metoda, put ili način kombinovanja više specifičnih postupaka zavisno od predmeta, ciljeva i nacrtu istraživanja kojima se dolazi do novih naučnih saznanja. Metode socioloških i humanističkih nauka su veoma raznovrsne. Postoje kvalitativne i kvantitativne, radi se o razumijevanju i objašnjavanju, radi se o studijama slučaja i komparativnim analizama. Radi se o sekundarnoj analizi, što znači postojeće podatke još jedanput ponovo analizirati i obraditi na osnovu novopostovaljenih pitanja, ili se radi o primarnim istraživanjima, gdje se vlastita nova saznanja, npr. kroz anketu, prikupljaju. Treba se odlučiti, da li će biti preduzeta transverzalna ili longitudinalna analiza podataka, da li će se napraviti izbor iz manjeg broja slučajeva ili se želi sprovesti jedno potpuno istraživanje. Svakako postoje isto i čisto teorijska npr. naučno teorijska ili filozofska problemska pitanja, gdje se pitanje metoda sasvim drugačije postavlja, jer ona nemaju empirijski predmet istraživanja.

Važno je apostrofirati, da se nemože jednostavno omiljena metoda „besvejsno” primjeniti, nego u tome treba biti akribijski jasno, kakve prednosti i nedostatke ima određena metoda. Za gotovo svaku hipotezu, za skoro svaki istraživački problem postoji jedno mnoštvo od mogućih različitih metodoloških postupaka. Zbog toga trebalo bi u ovom metodičkom dijelu projekta ne samo skicirati, koje metode će biti primjenjene, nego isto tako reflektirati, koje se metode neće primjeniti. Tako bi kratki pregled ili jedno kraće razmišljanje o tome, kakve metode je uopšte smisljeno primjeniti, bilo vrlo korisno, da bi potom bilo obrazloženo zašto je jedna određena metoda ili kombinacija istih odabrana i kakvi podaci će biti prikupljeni pomoću primijenjenih metoda.

Odabir metoda je naravno isto tako zavisno od pristupa istraživačkom materijalu, odnosno dostupnosti istraživačkog materijala. Zato bi treba najprije biti razjašnjeno, kakav se materijal uopšte želi istražiti (prikupiti, obraditi, prikazati, interpretirati). U sociološkim i humanističkim naukama to su u pravilu tekstovi, ali se može naravno raditi i o umjetničkim djelima, običajima, ritualima, kulturnoj tradiciji ili mnogo čemu drugom. Dalje se može raditi o stavovima, ponašanju, socijalnim strukturama, ili kulturološko antropološkim relacijama, koje se pomoću ankete, ekspertnog intervjua, analize dokumenata i akata, sistemskog posmatranja, analize sadržaja ili drugih postupaka, ili čak uz pomoć

laboratorijskog eksperimenta, koji se u socijalnoj psihologiji ili pedagogiji primjenjuje, mogu biti obuhvaćeni. Prema tome, model naučnog istraživanja i njegove faze mogu se operacionalizovati na ovaj način:

1. *izbor i definisanje problema istraživanja*, odnosno precizna i jasna deskripcija onoga što predstavlja nerješeni praktični problem ili teorijsko pitanje bez odgovora;
2. *proučavanje postojeće literature ili istraživanja* koja postoje već postoje o toj temi zato da ne bi ponavljali tuđe dokaze i pogreške, te da usmjerimo naše razmišljanje o izabranoj temi.
3. *postavljanje hipoteza* (identifikacija i klasifikacija varijabli, operacionalizacija varijabli) koje predstavljaju, na dosadašnjem znanju zasnovano rješenje problema ili odgovor na pitanje koji bi trebalo istraživanjem provjeriti u socijalnom praksisu;
4. potom slijedi *izrada plana istraživanja* - kako ćemo prikupljati podatke, kojom ćemo se metodom istraživanja služiti i sl. Bilo bi smisleno u plan uključiti izradu pilot-istraživanja kako bismo tesirali istraživanje;
5. *provjeravanje hipoteze* podrazumijeva *prikupljanje, sređivanje, obradu i prikazivanje, pa potom interpretaciju* što većeg skupa bitnih iskustvenih podataka na osnovu kojih se jasno vidi da li je hipoteza u cjelini ili samo djelimično potvrđena ili falsificirana;
6. *dokazivanje* je logičko hermeneutička aktivnost kojom se provjerena pretpostavka epistemološki stavlja u korelaciju sa dotadašnjim saznanjima, obrazlaže se kao novootkrivena pravilnost i inkludira u širi sistem srodnih iskaza kojima se objašnjava određeno polje zbiljske stvarnosti, odnosno povezuje, objašnjava i tumači provjerene iskustvene iskaze;
7. *objavljivanje rezultata u knjigama, časopisima* i sl., a drugi istraživači i javnost (naučna, laička) kritički razmatra domete rezultata i zaključaka;

Po učestalosti i raširenosti primjene empirijskih metoda u naučnim istraživanjima socijalnih pojava može se pouzdano utvrditi sledeći redoslijed: (1) kvalitativno i kvantitativno istraživanje (2) posmatranje, (3) ispitivanje i intervju, (4) eksperiment u socijalnim naukama, (5) analiza (sadržaja) dokumenata, (6) diskurs analiza, (7) statistička i matematska analiza podataka, (8) studija slučaja, (9) kombinacija i ponavljanje različitih metoda, (10) biografska metoda.

Iskustvena istraživanja socijalnih fenomena, metodi i tehnike iskustvenog istraživanja, projektovanje istraživanja

Kao empirijske nauke, kvalitativna metodologija iskustvenog istraživanja, sociologija i pravna sociologija svoje naučne teorije i hipoteze trebaju provjeriti na osnovu iskustva. Osnovna obilježja jedne naučne teorije su: ona treba biti iskustveno provjerljiva, precizna; da objašnjava i tumači provjerene iskustvene zakone, heuristički plodna etc. Sve ovo se dešava pomoću određenih postupaka, koji su se tokom vremena razvili za empirijsko sociološko istraživanje. Danas su oni dostigli visok stepen preciznosti, objektivnosti i sistematičnosti. Najvažniji istraživački postupci su ispitivanje, promatranje i analiza dokumenata. Ova tri istraživačka postupka se komplementarno dopunjuju da se obično istovremeno koriste; ono što se ne može posmatrati, o tome se razgovara sa učesnicima ili se vrši kvantitativna i kvalitativna analiza pisanih dokumenata i socijalnih artefakata. Djelimično isto tako postoji i mogućnost primjene socijalnog eksperimenta (psihodrama, sociodrama, eksperiment zakonodavca).

Cilj svake empirije je provjera jedne preskriptivne teorije. Iskazi ili definicije koji se ovdje daju često se razlikuju od teorijskih definicija. Date definicije trebaju biti iskustveno operacionalizovane odnosno tako date da se mogu prevesti u niz indikatora koj se mogu empirijski utvrditi. Često su takve teorije već prisutne. U drugim slučajevima je istraživački problem samo povod, kako bi se teorije tek razvile, možda problem nezadovoljstva sa pravosuđem ili različita primjena principa pravednosti u sudskim odlukama sa obzirom na statusnu pripadnost osoba u sudskom procesu. Iz ovoga se prvo izdvajaju istraživačka pitanja (predmet istraživanja predstavlja fenomen o kojem nema dovoljno spoznaja; za istraživanje datog predmeta treba da postoji raspoloživnost podataka i mogući istraživački

postupci). Nezadovoljstvo sa pravosuđem može na primjer počivati na tome, da procesi predugo traju, da su preskupi ili da oni predočeni spor ne mogu savladati. Različita primjena premise o pravednosti može se npr. zasnivati na tome, da je pravni subsistem dio autoritarnog socijalnog poretka, ili se primjena pravednosti zasniva na uticaju informalnih grupa na sudske presude.

Prvo se pokušava, usaglašavanje istraživačkih pitanja sa postojećim sociološkim znanjem ili sociološkim teorijama o istraživačkom problemu (rezultati novih istraživanja i već prihvaćene spoznaje), znači dakle prikupiti, obraditi i analizirati postojeću literaturu, kako bi se onda pitanja precizno formulisala i potom razvio jedan odgovor u obliku hipoteze ili zamisao jednog cijelog hipotetskog sistema. Stvaranje hipotetičke osnove novog istraživanja kreativnim proučavanjem već poznatog znanja o predmetu istraživanja involvira najveću mjeru originalnosti, inventivnosti i heurističnosti. Ovaj prvi korak u novom istraživanju je prvi segment naučnog metoda. U metod isto tako spada i sve ono što treba učiniti da bi se prikupila potrebna saznanja o empiriji na osnovu kojih se može ispitati da li su polazne pretpostavke opravdane. Treća segment metoda se sastoji u nastojanju da se rezultati istraživanja inkludiraju u postojeći fond znanja određene naučne discipline. U pravilu hipoteze sadrže pojmove, koji kao teorijski konstrukti ne mogu neposredno biti posmatrani. Pod hipotezom se podrazumijevaju naučno zasnovane pretpostavke o još uvijek nepoznatim karakteristikama predmeta istraživanja iskazane u obliku sudova. Tu je riječ npr. o pripadnosti prisutnih određenom sloju ili zadovoljstvo stranaka sa završetkom procesa. Stoga se moraju tražiti pokazatelji (indikatori) za korištene pojmove. Radi se o postupku operacionalizacije varijabli u kojem se teorijski sudovi hipoteza iskustveno provjeravaju pomoću pokazatelja (indikatora) koji se odnose empirijsko manifestiranje istraživane pojave. Kao pokazatelji (indikatori) za slojnu pripadnost došli bi u obzir školovanje, posao i prihod, dok pokazatelji za zadovoljstvo su odricanje od pravnih sredstava, dobrovoljno ispunjavanje jedne presude ili nastavak socijalnih kontakata sa protivničkom stranom. Postavljene hipoteze se mogu provjeravati na dva načina: teorijsko logičkom analizom i testiranjem putem empirijskog istraživanja podataka. Što se preciznije može odrediti iskustveni sadržaj svih pojmova od kojih se sastoji epistemološka struktura

hipoteze i o toj strukturi prikupe pouzdani podaci, to se hipoteza može preciznije formulirati i pouzdanije provjeriti.

Budući da socijalno istraživanja počiva i na ideji mjerenja iskustvenih pojava kao instrument istraživanja upotrebljava se u zavisnosti od vrste mjerenih varijabli i dobivenih skorova nekoliko tipova skala koje imaju određene metrijske karakteristike. Pokazatelji mogu biti mjereni na raznim razinama. U najjednostavnijem slučaju su moguće samo dvije karakteristične oznake u smislu da i ne (muško - žensko). Pokazatelj se može mjeriti isključivo dihotomno. U drugim slučajevima postoji mnoštvo karakteristika, ali koje se ne mogu dovesti u jedan poredak stvari, npr. evangelista, katolik, židov, ateista. U tom slučaju radi se o nominalnom mjerenju. Za ovu vrstu podataka je karakteristično da označavaju smo posjedovanje ili neposjedovanje nekog svojstva, ali ne i mjeru njegovog intenziteta i ispoljavanja. Često se oznake mogu i tranzitivno klasificirati, iako razmak među njima nije poznat: zanat, srednja škola, gimnazija, fakultet. Tada je moguće ordinalno mjerenje. To su podaci kod kojih možemo da samo da konstatujemo da je nešto veće, jednako, ili manje od nečeg drugog, ali ne i da precizno ustanovimo koliko je veće ili manje. Najpreciznije su intervalne skale, koje isto tako prikazuju i razmak između oznaka, npr. zarada od 0,00 do 1 mil. US dolara ili trajanje procesa između jednog i 48 mjeseci. Podaci ove vrste označavaju svojstva ili osobine čija izraženost se može precizno mjeriti. Ako je, kao kod zarade, prisutna apsolutna nulta tačka, onda je riječ o racionalnoj skali.

Nakon formulisanja istraživačkog problema i postavljanja hipoteza trebaju se odabrati metode testiranja i provjere hipoteza odnosno postupci, pomoću kojih će se podaci trebati sakupljati. Odabir praktično i široko zavisi od dostupnosti polja analize (analitičkog polja), od određivanja ciljeva istraživanja (deskripcija, klasifikacija, predviđanje), hipotetičko problemskog okvira i od prisutnih materijalnih i personalnih resursa. Ako želimo npr. istraživati sudske postupke, tako se rasprava koja je zatvorena za javnost i pogotovo savjetovanje ne mogu posmatrati, zato što je pristup već iz pravnih razloga zabranjen, jedino ako, istraživač sam, kako pravnik i sociolog, preuzme ulogu sudije. Nasuprot tome javna rasprava se može posmatrati; stranke i sudiju možete ispitivati, uz pretpostavku, da ih možete pronaći. Ne rijetko se sigurnost podataka nalazi na putu, zato što ona institucijama i ostalim organizacijama koje raspolažu podacima, nedozvoljava saopštavanje adresa ili

nedozvoljava pristup takvim podacima. Često postoje sasvim praktične prepreke. Ako želimo npr. nakon jednog procesa o najmu ispitati obje stranke, u tom slučaju je onaj ko iznajmljuje (zakupnik) često povučen i tako ga je teško pronaći. Isto tako i sudski dokumenti se mogu iskoristiti (analizirati), uz uslov da imate pristup istima. To je ponekad samo uz pomoć insajdera (sudije, referenti, eksperti) moguće, a s obzirom da se to još ne podrazumijeva, također i naučni interes kao sudski se treba tretirati. Tako se trebaju metodička gledišta pri odabiru instrumenata i tehnika za prikupljanje podataka – pogotovo o njihovoj pouzdanosti, nivou mjerenja, ponovljivosti, materijalnosti etc. – nalaziti često ispred praktičnih problema.

U pripremnu fazu pripada, ako se ne radi trenutno o zadatom istraživanju, najviše traganje za jednim finansijerom (ministarstvo, fondacija, institut). Primjena empirijskih metoda je po pravilu tako komplikovana, da je ona pri trenutnoj organizaciji istraživanja, izvan nekoliko specijaliziranih instituta, moguća samo u formi ad hoc finansiranih i organizovanih istraživačkih projekta (agencija za istraživanje tržišta, ispitivanje javnog mnjenja).

Problemi odabira metoda istraživanja

Prije nego što se upotrebi određena metoda, treba se ograničiti istraživačko polje, s obzirom da totalno istraživanje zbog vremenskih, kadrovskih, finansijskih razloga otpada, treba se izvršiti odabir istraživaćih jedinica. To se dešava sa gledišta, da je odabir po mogućnosti reprezentativan za osnovnu cjelinu (totalitet) po pitanju svih razloga. Kako bi se dostigao ovaj cilj, razvile su se nekoliko tehnika odabira i metoda za proračun izbornih grešaka. Tako je danas moguće, pri ispitivanju 2000 osoba izvršiti reprezentativne ankete o stavovima stanovništva prema problemu socijalnog blagostanja ili istraživati predrasude prema drugim socijalnim, etničkim ili rodnim skupinama. Pri specijalnim ispitivanjima dovoljne su male direktne probe na licu mjesta (provjeravanje nasumice). Statistički podaci se mogu odnositi na sve pojave jednog osnovnog skupa ili samo na jedan odabrani dio – uzorak. *Uzorak* je posebno odabrani dio koji reprezentuje cjelinu i omogućava da se precizno i objektivno opiše osnovni skup. Naročito se prave razlike između jednostavnog slučajnog uzorka, stratifikovanih slučajnih uzoraka i kvotnog postupka.

Naučna metoda metodologiji naučnog istraživanja

U dosadašnjem delu našeg izlaganja upotrebljavali smo veoma često pojmove: naučno saznanje, naučno istraživanje i metod naučnog saznanja odnosno metod naučnog istraživanja. Upotreba pomenutih termina i pojmova u istim iskazima ukazuje na razlike u njihovom značenju, ali i na njihovu pojmovnu i funkcionalnu povezanost. Svi ovi termini i pojmovi sadržani su i uslovljeni odredbama pojma nauke odnosno naučnog.

Nauka je ljudska-društvena, u suštini intelektualna, dakle racionalna delatnost. Istovremeno ona je i rezultat naučne delatnosti. Jer, neosporivo je da deo nauke čine već stečena, proverena, naučna saznanja, a deo smisljena, ciljna, svrshodna aktivnost sticanja naučnog saznanja. Iz toga može da se izvede zaključak da je nauka istovremeno složen proces sticanja naučnog saznanja, razvojna struktura već stečenih, kontinuisanih, proverenih i projiciranih i osnovano pretpostavljenih naučnih saznanja o predmetu nauke i metodu sticanja naučnog saznanja o predmetu i o metodu nauke. Strukturu nauke, kao što je već kazano, čine: aksiomi, principi (načela), naučni zakoni, naučne teorije, naučne teoreme, postulati, hipoteze, argumenti i kategorijalno pojmovni aparat o predmetu nauke - po pravilu konstituisani kao sistem u okviru važeće paradigme. Sastavni deo te strukture - tog sistema su procedure istraživanja, dokazivanja i opovrgavanja i procedure konstituisanja naučnih i saznavnih činjenica. Jednom rečju, naučni metod shvata se kao sistematska celina koncepcija i načina istraživanja dotičnog predmeta nauke. To nam omogućuje da konstatujemo da je nauka elastičan i razvojan, ali konzistentan sistem kojeg čine dva međuzavisna i međusobno prožeta, složena podsistema. Ovom bi se moglo dodati da u svakom od pomenuta dva podsistema otkrivamo teorijsku, duhovnu, intelektualnu komponentu i s njom povezanu praktičnu komponentu. Takođe, vidimo komponente saznanja i komponente primene saznanja.

Komponente primene saznanja odnose se kako na primenu saznanja o predmetu za delovanje i uspostavljanje odnosa prema predmetu nauke u svakodnevnom praktikovanju življenja, tako i na metode sticanja naučnog i praktikovanog saznanja.

U osnovi nauke nalazi se proces sticanja, demonstracije i primene naučnog saznanja. Pokušamo li da definišemo pojam naučnog saznanja, naići ćemo na sledeće najčešće

stavove: prvo, da je naučno saznanje ono koje se tiče predmeta nauke i do koga se dolazi naučnim istraživanjima i primenom naučnih metoda; drugo, da je naučno saznanje istinito ili bar verovatno tj. najbliže istini o predmetu nauke. Ova dva najčešće izražena shvatanja sadrže bitne činjenice valjane definicije. Ona jasno pokazuju da je naučno saznanje deo ukupnog ljudskog saznanja. U sastav naučnog saznanja ulaze mnogi činioci ljudskog saznanja kao što su odnos subjekt - objekt saznanja, opažanje, predstavljanje, mišljenje, povezanost i međuzavisnost čulnosti i intelektualnosti, fizičkog i psihičkog, itd. Kao i za svako drugo saznanje ljudi i za naučno saznanje važe zahtevi da ono bude predmetno, logično - dakle smisljeno, da bude osnovano i pouzdano. Ipak, postoje znatne i značajne razlike između ljudskog saznanja uopšte i naučnog saznanja. Za naučno saznanje bitne odredbe su:

- određenost predmeta saznanja koja je dovoljna da se ono razlikuje od svih drugih predmeta saznanja;
- naučno saznanje je saznanje koje se stiče verifikovanim procedurama;
- ono je sistematsko i sistematizovano;
- ono je pretežno usmereno i plansko;
- naučno saznanje je provereno i podložno stalnoj proveri, te je istovremeno pouzdanije od drugih, kritičko je i razvojno.

Posebno je važna odlika naučnog saznanja da se ono, u savremenim uslovima, prvenstveno, stiče naučnim istraživanjima. A naučna istraživanja su ona koja se izvode u okviru prepoznatljive paradigme, odnose se na predmet odnosno definisane predmete definisanih nauka ili naučnih disciplina i primenjuju odgovarajuće metode naučnog istraživanja.

Ovakva definicija naučnog istraživanja otvara bar dva pitanja: (1) da li pojam naučnog istraživanja podrazumeva (uključuje u sebe) i naučne rezultate koje tim istraživanjem (istraživanjima) treba ostvariti?, i (2) da li su moguća naučna istraživanja o predmetima koji još nisu obuhvaćeni određenim naukama - koji se još nisu konstituisali kao naučni jer se još nije konstituisala nauka o njima, pa se shodno tome, nije konstituisao ni njihov naučni metod?

Odgovor na prvo pitanje je očigledan: naučno saznanje je, u delu u kojem ga čine konstituisana naučna saznanja, rezultat naučnog istraživanja. Razlog za izvođenje naučnog istraživanja je sticanje naučnog saznanja a završna faza naučnog istraživanja je utvrđivanje rezultata naučnog istraživanja - ostvarenog naučnog saznanja istraživanjem.

Drugo pitanje je, u suštini, pitanje o razvojnosti nauke i naučnog metoda. Dva su osnovna načina umnožavanja nauka i naučnih disciplina odnosno njihovih predmeta kao oblika razvoja nauke. Prvi je izdvajanje nauka i naučnih disciplina i njihovih predmeta iz drugih nauka. U tom smislu istraživanja su naučna jer se odigravaju u okviru već postojećih nauka i naučnih disciplina. Drugi slučaj je nastanak potpuno novih, do tada naučno neistražvanih pojava i procesa, koje zato nisu bile predmet ni jedne nauke. Na sadašnjem nivou razvoja ovo je malo verovatna mogućnost, ali i u tom slučaju se istraživanja mogu zasnovati na analogijama, iskustvima i naučnim saznanjima srodnih nauka korišćenjem njihovih metoda.

Prilikom definisanja metodologije kao nauke o metodu tvrdili smo da je metod način dolaženja do istinitog naučnog saznanja. Termin metod vodi poreklo od grčke reči "metodos" čije je značenje put, traženje. I nača reč "način" i grčka "metodos", ma koliko izgledale jasne na prvi pogled, ostaju nedovoljno precizne bez bližeg određenja njihovog sadržaja. Način, u najširem značenju podrazumeva ukupnost preduzetih radnji i upotrebu sredstava svih vrsta da bi se došlo do istinitog saznanja. Postupci i sredstva sticanja istinitog saznanja veoma su rasprostranjeni u svakodnevnom životu i u funkciji su raznih vrsta istraživanja i ciljeva. Osim toga, ako se način - metod definiše kao ukupnost radnji i sredstava kojim se stiže istinito saznanje, ne ostaje ništa izvan metoda tj. načina. Mogli bismo reći da je ovakva definicija preširoka, ali je nju ipak teško ograničiti. Mogli bismo da pokušamo da ograničimo sadržaj pojma povezujući nameru da se stekne saznanje o unapred određenom predmetu, objektu saznanja, ali bi time slučajno, stihijno i uzgred nastalo saznanje bilo izvan i odvojeno od načina. Ono bi se, u tom slučaju, sticalo bez ikakvog načina, što bi bila potpuno neosnovana tvrdnja. Zato definicija pojma "način saznanja" kao opšteg, mora da ostane vrlo elastična i da omogući intuitivno razlikovanje radnji i sredstava u funkciji sticanja saznanja od ukupnosti procesa saznanja o određenom predmetu (o objektu saznanja).

Definisanje pojma naučnog metoda tj. metoda naučnog saznanja nešto je olakšano postojanjem definicija nauke i predmeta nauke, kao i definicije naučnog saznanja. Najopštije rečeno, metod naučnog saznanja je smisljeno i svrshodno, racionalno konstituisan sistem ideja, koncepcija, radnji (postupaka) i sredstava odabran po naučnim kriterijumima i naučno proveren u cilju sticanja naučnog saznanja, odnosno naučnog istraživanja o predmetu ili metodu nauke. Osnove ove definicije izvodimo iz sledećih postulata:

- Naučna delatnost, aktivnost na sticanju naučnog saznanja, namerna je, racionalna, usmerena na ostvarivanje naučnih ciljeva i u tom smislu planska. Prema tome, ona nije stihijna, slučajna, nesistematska i proizvoljna. To su bitne razlike u odnosu na sticanje saznanja uopšte;
- Sticanje naučnog saznanja usmereno je na naučno definisan predmet (naučno-definisane predmete) određen kao predmet i metod nauke;
- Postupci, sredstva, koncepcije i opredeljenja biraju se po utvrđenim naučnim pravilima i kriterijumima iz reda već proverenih (proveravanih);
- Primena koncepcije, pravila, kriterijuma, postupaka i sredstava u procesima sticanja naučnog saznanja u prvom redu naučnim istraživanjima strogo je kontrolisana i kritički proveravana. Naročito se pažnja usmerava na odnos primenjenog načina i dobijenog rezultata u naučnom saznanju.

Prema tome, bitna obeležja metode naučnog saznanja - istraživanja odnosno naučnog metoda su: naučnost, racionalnost, ciljnost, sistematičnost, kontrolisanost i kritičko vrednovanje namerno odabranih koncepcija, postupaka i sredstava u okvirima određene nauke. Time dolazimo do sledećih stavova:

- pojednostavljeno gledano, najopštiji način sticanja naučnog saznanja je naučno istraživanje;
- postoje razlike između naučnog metoda istraživanja tj. metoda određene nauke (nauka) i metoda sticanja naučnog saznanja. Naučni metod isključuje sve načine koji nemaju obeležja naučnosti i naučne osnovanosti, a metoda sticanja naučnog saznanja obuhvata sve metode, sve načine kojima može, namerno ili slučajno, racionalno ili intuitivno da se dođe do saznanja koje može da dobije status naučnog.

Ovo shvatanje omogućava nam da razlikujemo racionalno preduzete radnje i izabrana sredstva radi sticanja naučnog saznanja o definisanom predmetu od podsvesnih, nadsvesnih, intuitivnih i drugih procesa koji se odigravaju nekontrolisani umom i voljom naučnika - istraživača a mogu dovesti do saznanja, i

- naučne metode u naučnom istraživanju zahtevaju kvalifikovane subjekte naučnog saznanja.

U metodologiji postoji više kriterijuma klasifikacije metod. Najčešći kriterijumi su *opštost metoda - njegova upotrebljivost i predmet koji se metodom istražuje*. U literaturi se najčešće susreću sledeće klasifikacije:

- *Osnovne metode* u koje spadaju analiza, sinteza, apstrahovanje, konkretizacija, specijalizacija, generalizacija, dedukcija i indukcija. Osim pomenutih u ove metode bi se mogla ubrojati i analogija odnosno komparacija koja je integrisana sa svim napred pomenutim. Osnovne metode nazivaju se i osnovnim posebnim ili samo posebnim. Ove metode su osnovi svih drugih metoda, te ih to kvalifikuje kao osnovne;
- *Opštenaučne metode* su one koje se primenjuju ili se mogu primenjivati u svim naukama. U te metode se po pravilu ubrajaju: statistička metoda modelovanja, aksiomska, analitičko-deduktivna i hipotetičko-deduktivna. Nije jasno zašto u ove metode nije uvršćena i istorijsko-komparativna metoda iako istraživačka i naučna praksa demonstriraju njenu čestu upotrebu;
- *Posebne metode* pojedinih grupa nauka (na primer socijalnih) pri čemu se poistovećuju pojedini metodološki pravci sa posebnim metodama. Ovome se može prigovoriti nedovoljna korektnost u koncipiranju, definisanju i primeni kriterijuma klasifikacije. Naime, svaka od značajnih metodoloških orijentacija sadrži u svojoj odredbi i sopstvene metode, a neke od ovih orijentacija, mada su izvorno bile koncipirane za određene nauke, mogu se primeniti i u istraživanjima drugih nauka. Tako se u posebne metode društvenih nauka ubrajaju strukturalizam, aksiologizam, dijalektički metod itd. Ako pažljivo analiziramo pomenute koncepte, videćemo da se njihove bitne postavke mogu primeniti u istraživanju bilo kog predmeta bilo koje

nauke. Izuzetak čini aksiologizam čije se postavke u prirodnim naukama uopšte ne mogu primeniti. Suprotnost njemu je dijalektički koncept čije odredbe imaju univerzalne mogućnosti primene;

- *Metode prikupljanja podataka* su one metode kojima se koristimo u prikupljanju podataka. Međutim, prikupljanje podataka podrazumeva i sređivanje i obradu podataka i zaključivanje na osnovu njih. U tom pogledu postoji izvesna povezanost i međuzavisnost između metoda prikupljanja i metoda obrade podataka. Svojstva podataka su ono što te metode povezuje. U metode prikupljanja podataka najčešće se ubrajaju: metode ispitivanja, metode posmatranja i metode eksperimenta. Metoda analize dokumenta i metoda studije slučaja se takođe mogu svrstati u metode prikupljanja podataka, ali su one po svojim svojstvima specifične pa ih još nazivamo i operativnim metodama.

Moguće je oformiti kao posebnu grupu metoda *metode obrade podataka*. Međutim, istraživačka praksa kazuje da se one najčešće javljaju *kao delovi opštih metoda istraživanja, kao modaliteti njihove primene ili kao njihovi produžeci*. Na primer, razne vrste analize podataka, bez čega nema istraživanja, samo su varijante analize kao osnovne metode. Isto je i sa metodama zaključivanja. Zato se *pre može govoriti o postupcima ili modalitetima primene već pominjanih metoda*.

U metodologije je uobičajena klasifikacija metoda zasnovana na *kriterijumima pripadnosti predmeta istraživanja određenim naukama*. Tako se pominju metodi prirodnih i metodi društvenih nauka. Ne retko susrećemo se i sa podelom na kvantitativne i kvalitativne metode. Ova podela nam se čini nedovoljno osnovanom. Naime, nema "praznih kvantiteta" - nema malo ili mnogo ničega, već je uvek u pitanju količina, veličina nečega - nekog kvaliteta. Takođe, svim metodama se nastoji da se postigne izvesna kvalitativna i kvantitativna određenost izvesne pojave. Istina je da su neke metode više koncipirane i usmerene ka utvrđivanju kvantiteta, pa preko njega i kvaliteta (na primer statistička metoda) ali je, sa izuzetkom matematike, svuda na početku utvrđivanje kvaliteta i njegovih jedinica.

Literatura:

1. Milan I. Miljević, Metodologija naučnog rada, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, 2007.
2. Mensur Kustura, Metodologija društvenih i pravnih nauka, Univerzitet u Travniku, 2011.
3. Dževad Termiz, Metodologija društvenih nauka, Lukavac, Grafit, 2009.